

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ТАКТИЛЬНИХ ПЕРЦЕПТИВІВ

(на матеріалі української, польської та англійської мов) _____

У статті на матеріалі української, польської та англійської мов розглядаються особливості семантичної деривації тактильної перцептивної лексики. З'ясовуються особливості семантичного потенціалу прикметників на позначення тактильних відчуттів та визначається динаміка розвитку їхньої семантичної парадигми. Встановлюються подібності та відмінності в реалізації динамічних моделей семантичної деривації тактильних перцептивів української, польської та англійської мов.

Ключові слова: регулярна багатозначність, дериваційне відношення, перцептивна лексика, тактильний, семантична деривація, семантичний компонент, категоріальний зсув, динамічна модель.

1. На сучасному етапі ефективність розв'язання будь-якої проблеми в мовознавстві значною мірою залежить від того, наскільки всебічно дослідник проводить аналіз мовного явища, зважаючи інколи не стільки на власне лінгвістичну характеристику об'єкта дослідження, скільки на його гносеологічну властивість бути елементом мовної когніції, що відображає особливості природи людського знання, закономірності пізнавальної діяльності людини, специфіку її мисленнєвих стратегій тощо. Представляючи когнітивний (у широкому розумінні) вимір об'єкта дослідження, такого типу характеристики засвідчують його динамічний потенціал, який у сфері лексичної семантики набуває форми теоретичного конструкта під назвою *семантична деривація*. Когнітивний складник визнається ключовим параметром семантичної деривації лексики, оскільки, як вважають, фіксує «стійкі асоціації, пов'язані з уявленням про явище, що його позначає слово»¹.

Дослідження семантичної деривації, що проводяться в межах когнітивної лінгвістики, ставлять за мету описати *типи* або *способи переходу від одного значення до іншого*. При цьому наголошується, що способи переходу однакові для будь-якого рівня (лексичного, словотвірного, граматичного), зважаючи на те, що на цих рівнях задіяні спільні семантичні механізми². З цієї перспективи не принципово, чи семантична деривація розглядається в аспекті так званої схеми Куриловича (презумпція дериваційного зв'язку окремих значень із «головним (вихідним) значенням»³), чи схеми Якобсона (презумпція виведення окремих значень із загального значення, інваріанта⁴), оскільки важливішим є завдання

¹ Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики.— М., 2006.— С. 193.

² Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики // Современная американская лингвистика : Фундаментальные направления.— М., 2002.— С. 384.

³ Курилович Е. Очерки по лингвистике.— М., 1962.— С. 264.

⁴ Якобсон Р. К общему учению о падеже. Общее значение русского падежа // Якобсон Р. Избранные работы.— М., 1985.— С. 133.

з'ясувати загальні когнітивні механізми, які лежать в основі семантичної деривації. Доцільним у цьому плані було введення в лінгвістичну семантику поняття концептуальної схеми — конструкта, який представляє різні значення багатозначного слова як єдине ціле. «Концептуальна схема вміщує уявлення про конструктивні елементи тієї або іншої концептуальної конфігурації; вона може співвідноситися із значенням не лише однієї мовної одиниці, а й також синонімічного ряду; ряду похідних слів різних частин мови, що перебувають у відношенні перекладної еквівалентності»⁵. Такий погляд корелює з ідеєю системності семантичної деривації, що в аспекті перцептивної похідності передбачає з'ясування особливостей семантичного потенціалу перцептивів та динаміки розвитку їхньої семантичної парадигми.

2. Щоб з'ясувати особливості динаміки розвитку семантичної парадигми лексики, встановити подібності й відмінності в реалізації динамічних моделей семантичної деривації лексичних одиниць, скористаємося класом перцептивної лексики на позначення ситуації тактильних відчуттів в українській, польській та англійській мовах. Ситуативна природа похідності зумовлює доцільність представлення динамічних моделей семантичної деривації тактильних перцептивів у вигляді конструкта, формат якого реалізує дериваційний тип ситуації — відношення мотивованості дериваційного потенціалу вихідного та дериваційного імплікаціоналу цільового стану справ. У такому вигляді динамічні моделі відтворюють спосіб розширення концепту ситуації тактильних відчуттів до меж ситуацій, які відображають ідентифікаційні, асоціативні, оцінні тощо стратегії суб'єкта сприйняття. Розширення концепту перцептивної ситуації може бути реалізоване на основі:

а) конверсивних (векторних) дериваційних відношень; такого типу відношення містять вказівку на два напрямки орієнтації векторної величини — «основний для відповідної ситуації та побічний, який міг би ставати основним при зміні на протилежну точку зору на учасників або обставини відповідної ситуації»⁶;

б) актантних дериваційних відношень, що засвідчують зміни складу (збільшення або зменшення кількості обов'язкових учасників вихідної ситуації), типу учасників або їх референції;

в) категоріальних дериваційних відношень, які передбачають розширення на основі аналогії через специфікацію таксономічного класу учасника, що зумовлює зміну таксономічної категорії дієслова⁷.

Мета розвідки — встановити подібності й відмінності в реалізації динамічних моделей семантичної деривації тактильних перцептивів української, польської та англійської мов. Об'єктом дослідження слугують прикметники: а) якості поверхні — слова на зразок укр. *шовковий, оксамитовий, м'який, шорсткий, гладкий*; п. *jedwabny, miękki, aksamitny, gładki*; англ. *soft, silky, velvety, smooth* тощо та б) консистенції — слова на зразок укр. *м'ясистий, пружний, крихкий, в'язкий*; п. *mięsisty, sprężysty, ciągły*; англ. *pulpy, sticky, springly* тощо. Крім основних груп тактильності, виділяється ще група слів, що мають значення «багатий на щось» / «який складається з чогось»⁸: укр. *дірчастий, чарунковий, печеристий*; п. *dziurkowany, porowaty, upstrzony*; англ. *pricked, porous, dappled*.

⁵ Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления. — М., 2006. — С. 584.

⁶ Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы). — К., 1989. — С. 74.

⁷ Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики. — М., 2004. — С. 158.

⁸ Див.: Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именования: модулы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке // Вопр. языкознания. — 1994. — № 6. — С. 83.

Доцільність обрання об'єктом аналізу перцептивних прикметників зумовлена чинником смислової структури самого прикметника. «Межі лексико-семантичного варіювання прикметників непомірно широкі і проводяться лише лексичним змістом слів, що сполучаються з ним у мінімальній синтагмі»⁹. З цієї перспективи ми орієнтуватимемося на поверхнево-синтаксичне відношення означального типу, яке веде від імені до узгоджуваного з ним означення, пор.: укр. *м'яка ковдра*; п. *miękki koc*; англ. *soft pillow*. Такого типу відношення засвідчує заповнення валентностей у складі узгоджувальної структури на зразок 'ковдра м'яка на дотик'¹⁰.

Наше першочергове завдання — представити тематичний клас тактильних перцептивів через набір спільних семантичних компонентів з метою відтворення моделі прототипної ситуації, яка «не лише постачає семантичний матеріал для похідних значень, а й забезпечує їх зв'язок і, тим самим, єдність багатозначного слова»¹¹.

Модель прототипної ситуації тактильних перцептивів має такий набір спільних семантичних компонентів:

а) об'єкт має перцептивну (тактильну) властивість — зовнішню (фактурну) якість (укр. *шорстка долоня*; п. *szorstka dłoń*; англ. *rough hands*) або внутрішню (консистентну) якість (укр. *крихкий матеріал*; п. *kruchy łód*; англ. *friable rock*);

б) (тактильна) властивість Об'єкта повною мірою виявляється при безпосередньому контакті з Суб'єктом (вияв тактильної властивості Об'єкта може бути також реалізований опосередковано, зокрема в режимі візуального спостереження, пор. укр. *ковдра виглядає м'якою*; *ковдра м'яка на вигляд*; п. *ciasto wygląda na miękkie*; англ. *The moss looks soft and springy* тощо; щоправда подібна ситуація не вписується у сценарій прототипної);

в) контакт Суб'єкта з Об'єктом динамічний і здійснюється у Спосіб переміщення вздовж Об'єкта — погладжування (укр. *шорстке на дотик полотно*; п. *Czuł, że dotyk jest szorstki*; англ. *The top blankets on the bed were very rough in touch*) або прикладання фізичного зусилля — натискання (укр. *твердий на дотик диван*; п. *kanapa twarda przy dotknięciu*; англ. *stomach feels hard to the touch*) — контрольована тактильність. Контакт Суб'єкта з Об'єктом у Спосіб прикладання фізичного зусилля може змінювати вихідну форму Об'єкта;

г) контакт Об'єкта з Суб'єктом здійснюється шляхом фізичного впливу Об'єкта на Суб'єкт (укр. *дотик гострої стріли*; п. *dotknięcie ostrego noża*; англ. *sharp pricks feeling on body*) — неконтрольована тактильність;

ґ) Суб'єкт засвідчує (тактильну) властивість Об'єкта у вигляді певного експерієнціального Враження. Таке Враження кваліфікується як тимчасове (актуальне) відчуття, що триває лише в момент контакту (відсутність контакту свідчить про відсутність відповідних Вражень).

Зазначимо, що прототипна ситуація представляє сценарій у тій послідовності, яку ми логічно вибудовуємо відповідно до нашого життєвого досвіду. Ми усвідомлюємо, що початково предмет має певну тактильну властивість, і контакт з таким предметом викликає у нас певну чуттєву реакцію, яка відповідає заданим фізичним характеристикам цього предмета. Логіка така: ми б не знали

⁹ Уфимцева А. А. Типы словесных знаков. — М., 2004. — С. 149.

¹⁰ Про нейтралізацію семантико-синтаксичної валентності та заповнення валентностей іменника за допомогою узгоджених означень див.: Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. — К., 1988. — С. 109; Богуславський І. М. Сфера действия лексических единиц. — М., 1996. — С. 26. Пор. також явище семантичної гаплогії синонімічних структур типу *червоний ящик vs. ящик червоного кольору* в кн.: Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. — М., 1995. — Т. 1. — С. 88–90.

¹¹ Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. — М., 2004. — С. 40.

про тактильні відчуття, що їх викликає той чи інший предмет, якби не було самого предмета і найголовніше — контакту з цим предметом. Однак не менш логічною є зворотна послідовність: предмет має такі тактильні (фізичні) характеристики, оскільки ми самі приписуємо йому ці характеристики на підставі наших тактильних відчуттів. Саме така послідовність вважається пріоритетною при тлумаченні основного значення перцептивних прикметників. «У експерієнціальних прикметників антропоцентричність (зв'язок з людиною) закладена вже у вихідному, основному значенні, оскільки експерієнціальні прикметники позначають такі властивості предмета, які ДІЮТЬ на людину і викликають у неї ВІДЧУТТЯ, РЕАКЦІЮ. <...>. Що таке *гіркі ліки*? Це така речовина, яка, потрапляючи до рота, викликає відчуття гіркоти. Звісно, у гіркій речовини є якісь хімічні властивості, які й викликають відповідну реакцію. Причому “у житті” саме ці незалежні від людини властивості є первинними. Однак у мові ситуація зворотна: спочатку людина усвідомлює свою реакцію, відчуття, а потім характеризує предмет через це відчуття, приписуючи йому відповідну ознаку»¹².

Орієнтуючись на антропоцентричний компонент семантики перцептивної лексики, встановимо номенклатуру тих тематичних класів, що представляють похідні значення тактильних перцептивів, та з'ясуємо специфіку актантних стратегій учасників «тактильної» ситуації.

У парадигму регулярної багатозначності тактильних прикметників, основне значення яких формує тематичний клас «сенсорно-перцептивна характеристика об'єкта», входять похідні значення, що належать до інших тематичних класів — класу «фізична характеристика об'єкта», пор.: укр. *м'який чавун, пружне тіло, крихка (крихкотіла) дівчина*, п. *ciało sprężyste, krucha kobieta, sztywne ciała zabitych*, англ. *fragile lady, springy muscles, hard iron*; «інтермодальна характеристика об'єкта», пор.: укр. *м'яке світло, шовковий голос, гострий смак*; п. *miękki mrok, szorstki dźwięk, ostra woń lilii*; англ. *soft music, silken touch, silky taste, sharp voice*; «поведінкова характеристика об'єкта», пор.: укр. *м'який (твердий) характер, стати шовковим* (про людину), *бути шорстким* (про людину), п. *miękki (twardy) charakter, szorstki człowiek, człowiek gładki w obejściu*, англ. *soft (hard) charakter, rough boys, coarse man, silky husband*.

Розглянемо переходи від перцептивного значення до фізичного, до значення інтермодальності та до поведінкового значення на прикладі перцептива *м'який* і його англійського й польського відповідників *soft* та *miękki*.

А. Значення «фізична характеристика об'єкта» засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі конверсивних дериваційних відношень. Цільова ситуація в цьому випадку окреслює сценарій зсуву фокуса уваги в межах суміжних — фізичної та перцептивної — ділянок концепту «Дотик», пор.: *м'який* «який угинається, подається при дотику, натискуванні тощо» (СУМ¹³, IV, 836); *miękki* «uginający się pod wpływem nacisku, nie dający wrażenia twardości, sztywności przy dotykaniu» (SJP); *soft* «yielding readily to touch or pressure; not hard or stiff» (RHWUD).

Названа стратегія виводить у фокус уваги компонент фізичної характеристики об'єкта. Звичайно компонент такого типу реалізують термінологічні перцептиви, актуалізуючи смисли: а) «відсутність або нестача чогось» (відзначено в англійській мові), пор.: *soft fruit* «small fruits such as strawberries, raspberries and blackcurrants which do not have a thick skin» (CIDE, 1371); б) «наявність чогось», пор.: *м'який вагон* «пасажирський вагон із м'якими сидіннями» (СУМ, IV, 836); *miękkie meble, krzesła, fotele itp.* «meble wyściełane, z miękkim obiciem» (USJP); *soft toys*

¹² Кустова Г. И. Зазнач. праця.— С. 281.

¹³ Список скорочень див у кінці статті.

«toys with a soft filling and are pleasant to hold» (CIDE, 1371), що пов'язано з виведенням у фокус уваги компонента «власність». У зіставлених мовах відповідники можуть не збігатися в реалізації ознак 'відсутність або нестача чогось' та 'наявність чогось', пор.: *м'яка вода* «вода, що має мало вапнистих солей і легко розчиняє мило» (СУМ, IV, 836); *miękka woda* «woda o małej zawartości soli wapnia i magnezu» (USJP) vs. *soft water* «water that does not contain chalk» (CIDE, 1373).

Розширення концепту ситуації всередині концептуальної сфери «фізична характеристика об'єкта» використовує актантну стратегію, реалізовану в аспекті сценарію прототипної ситуації. Зокрема, перцептиви *м'який* «який при натискуванні або обробці легко змінює форму, гнеться й т. ін.» (СУМ, IV, 836); *miękki* «dający się giąć, ugniatać lub formować» (USJP) та *soft* «easily penetrated, divided, or changed in shape» (RHWUD) використовують фрагмент моделі прототипної ситуації «Контакт Суб'єкта з Об'єктом у Спосіб прикладання фізичного зусилля може змінювати вихідну форму Об'єкта». Перехід відображає закономірність осмислення фізичної характеристики об'єкта в аспекті його тактильної властивості: *фізична характеристика 1* — характеристика, яка є прототипом певного тактильного відчуття, що концептуалізується як фіксована точка в лінійному перетворенні, пор.: *угинатися* :: *прогинатися* «набувати ввігнутої форми» (СУМ, VIII, 149). Справді, для того щоб приписати предмету прототипну тактильну характеристику, суб'єкт сприйняття повинен зафіксувати її у відповідній фізичній (топологічній) формі. Зокрема, предмет кваліфікується як *м'який*, якщо набуває ввігнутої форми, що, як відомо, має фіксовану топологічну характеристику — конусоподібне, овалноподібне і т. ін. заглиблення; *фізична характеристика 2* — похідна характеристика — осмислюється як зміна в якісному перетворенні, яке свідчить про трансформацію загального контуру предмета, пор.: *змінювати (форму)* «робити іншим, інакшим; міняти (зовнішній вигляд, характер, властивість, стан і т. ін.)» (СУМ, III, 623). На рівні денотата така деривація засвідчує розширення (генералізацію) за ознакою зміни форми об'єкта під дією фізичного впливу (контакту): 'ввігнута форма' → 'форма будь-якої топологічної характеристики'.

Б. Значення «інтермодальна характеристика об'єкта» засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі категоріальних дериваційних відношень. Розширення в цьому випадку передбачає категоріальний зсув із зони концепту інактивного суб'єкта (суб'єкта сприйняття) в зону концепту активного суб'єкта (суб'єкта спостереження). Основу категоріального зсуву визначає зміна онтологічної характеристики і, як результат, таксономічного класу учасника ситуації.

Зокрема, категоріальний зсув перцептивів, що розвивають ознаку (стативної) перцептивної тактильності в контексті на зразок бути *м'яким на вигляд* (див. вище набір спільних семантичних компонентів), кваліфікується як перехід у зону суб'єкта спостереження. При цьому відзначається зміна концептуального таксона предметного учасника: *тактильна м'якість* → *візуальна м'якість*. В українській мові зміна розвивається по лінії компонента 'нечіткий перцептивний об'єкт', пор. *м'який* «який має невиразні, розпливчасті риси, межі чогось»: «Важко було звикнути до суворого, наскрізь продутого вітрами степу, коли перед очима стояли *м'які* обриси зелених черкаських гаїв» (СУМ, IV, 836). Дериваційний імплікаціонал цільової ситуації ґрунтується на аналогії: невиразність перешкоди (угинання *м'якого* предмета свідчить про вияв недиференційованої перешкоди у вигляді рівної (однакової за модулем) протидії (пор. третій закон Ньютона) — невиразність межі (візуалізація «м'якості» предмета осмислюються в аспекті нечітко окреслених рис або меж його загальної форми, пор.: *м'які контури обличчя*). Пор., однак, *твердий* «виразний, чіткий (про риси обличчя)» (СУМ, X, 46). В англійській та польській мовах семантична деривація використовує оцінну стратегію розширення, реалізо-

вану на основі градуального атрибута сприйняття за ознакою ступеня вияву певної ознаки, пор.: *miękki* «o kształtach: łagodnie zaokrąglony» :: *łagodnie* «nieintensywnie»: *miękkie fałdy* (USJP); *soft* «gentle, gradual» :: *gradual* «of or pertaining to degree»: *a soft slope* (OED).

Оцінний характер семантичної деривації також відзначено в синестезійних перцептивів на зразок укр. *м'який тенор, м'яка хода, м'який смак*; п. *miękki dźwięk, miękkie światło*; англ. *soft murmur, soft light*. З огляду на каузативний характер перцептивного об'єкта (*світло, звук, хода* тощо кваліфікуються як каузатори реакцій суб'єкта сприйняття) зазначені перцептиви орієнтуються на фрагмент прототипного сценарію «Контакт Об'єкта з Суб'єктом здійснюється у Спосіб фізичного впливу Об'єкта на Суб'єкт». У контексті зазначеного фрагмента дії суб'єкта сприйняття осмислюються як неконтрольовані (інактивні). Однак за результатом такого впливу — відповідно до виявлених гедоністичних преференцій (реакцій) — суб'єкт сприйняття переходить у ранг суб'єкта спостереження. Тим самим категоріальний зсув, який лежить в основі синестезійних перцептивів, передбачає зміну на рівні концептуального таксона суб'єктного учасника: *суб'єкт відчуття* → *суб'єкт оцінки*.

В. Значення «поведінкова характеристика об'єкта» також засвідчує розширення концепту перцептивної ситуації на основі категоріальних дериваційних відношень. Щоправда, семантична деривація при цьому реалізується за ознакою етичної оцінки. Особливістю регулярної багатозначності у сфері поведінкової характеристики об'єкта є співвіднесеність цільової ситуації з концептуальними сферами як фізичної, так і інтермодальної характеристик об'єкта. Такий радіальний за типом полісемії характер семантичної деривації «поведінкових» перцептивів зумовлений чинником ціннісного ставлення суб'єкта оцінки до об'єкта оцінювання, реалізованого на шкалі «прескриптивності» (шкала, яка визначає оцінне ставлення до перцептивного об'єкта в межах екстремумів «мінімально — максимально»).

Зокрема, мінімально прескриптивний характер оцінки об'єкта відзначено в переході: фізична характеристика об'єкта → поведінкова характеристика об'єкта (зміна таксона предметного учасника: *тактильна м'якість* → *оцінна м'якість*). Цільова ситуація експлуатує концептуальну схему вихідної когнітивної моделі, у яку «прописує» аналогову інформацію на основі смислового компонента 'тенденція зміни поведінкової характеристики', пор.: *м'який «перен. який легко піддається впливові»* (СУМ, IV, 837); *miękki* «łatwo ulegający wpływowi» (USJP); *soft* «easily influenced or swayed» (RHWUD). Семантика перцептива може реалізувати додаткові компоненти, що вказують на передумову тенденції зміни. Пор. смисл 'брак рішучості' в зіставлюваних мовах — *м'який* «поступливий, піддатливий»: «Ти, куме, занадто *м'який*, занадто податливий» (СУМ, IV, 837); *miękki* «mało stanowczy; ustępliwy, łagodny, dobroduszny»: «Był za *miękki* do prowadzenia interesów» (USJP); *soft* «yielding readily to emotions of a tender nature»: «He found himself quite *soft* on the subject» (OED).

Ідея браку рішучості може бути локалізована та приписана об'єктові на підставі відповідного способу його застосування, пор. *стелити м'яко* «щедро обіцяти комусь, захвалювати непомірно з корисливими намірами»: «Нерчин робив те, що потрібно Куцевичу, і тому він із самого початку *стелив м'яко*» (СУМ, II, 861); *mieć miękką rękę* «być pobłażliwym, mało stanowczym, mało wymagającym»: «Masz za *miękką rękę* do tych swoich dzieci i dlatego robią, co chcą»: *mieć ciężką, twardą rękę* «surowo wychowywać kogoś»: «Miała *ciężką rękę* i twarde wymagania i tak babka przyjęła za zasadę, że dzieci, jak dochodzą do lat piętnastu, mają biegle mówić pięcioma językami» (SFJP); *to be soft on someone* «to be amorously inclined toward a person;

have an affection for»: «He's been *soft on her* for years» (RHWUD). У зіставлених мовах передумова тенденції зміни відзначена також через смисли емоційності, вразливості, пор. *м'який* «перен. добрий, сердечний, чутливий» (СУМ, IV, 837); *miękki* «ustępliwy, łagodny, dobronuduszy»: «*Miękki charakter*» (USJP); *soft* «responsive or sympathetic to the feelings, emotions, needs, etc., of others; tender-hearted» (RHWUD). Як наслідок, у зазначених мовах переважають номінації з компонентом *серце / serce / heart* (вважають, що цей орган слугує вмістищем емоцій і почуттів¹⁴), пор. *м'який серцем* «хтось добрий, доброзичливий, довірливий»: «Їм здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніхто не подумав, що парубок має *м'яке серце*» (СУМ, IX, 145); *mieć miękkie serce :: być człowiekiem miękkiego serca* «być wrażliwym, skłonnym do współczucia, do ustępstw»: «Nie jest jednak autokrata, potrafi przyznać się do błędu (...). Ci, którzy lepiej go znają, wiedzą, że w gruncie rzeczy ma *miękkie serce*» (SFJP); *soft-hearted* «tender-hearted [easily moved by fear, pity, sorrow, or love; timid; pitiful, compassionate; loving; impressionable]»: «Do not be *soft-hearted* at the sight of their distress» (OED).

Медіально та максимально прескриптивний характер оцінки об'єкта відзначено в переході між лексемами перцептива *м'якосердий*. Зокрема, в українській мові зазначений перцептив у формі лексеми *м'якосердий 1* «якому властиве м'якосердя» (СУМ, IV, 838) демонструє максимально прескриптивний характер оцінки об'єкта, реалізуючи ознаку 'абсолютний (безвідносний) характер оцінки дій перцептивного об'єкта', напр.: «— Може, викинути [червонопірку] в річку? — спитав *м'якосердий* Іваницький» (там же). Натомість лексема *м'якосердий 2* «який виявляє м'якосердя», вірогідно, виводить у фокус уваги учасника за ознакою 'зумовлений (що виникає за певних умов) характер оцінки дій перцептивного об'єкта', оскільки покликана дати оцінку характеристику об'єкту в аспекті його актуальних якостей (реалізованих у контексті реальної ситуації), напр.: «— Я надто *м'якосерда* до нього, мені шкода було його покарати як слід» (там же).

Загалом семантична деривація значення «поведінкова характеристика об'єкта» використовує перехід «інтермодальна характеристика об'єкта > поведінкова характеристика об'єкта» як для «ситуативної», пор.: «Саме тоді, пам'ятаю, Іван Кирилович приходив до редакції якийсь сонячний і на диво *м'який*» (КТУМ); «*Kłopoty zaczynają się wtedy, gdy szef staje się zbyt miękki*»; «This government for too long has been too soft on firms that break the sactions» (CIDE, 1371), так і для «абсолютної» лексем, пор. *м'який* «перен. який не містить у собі нічого різкого, неприємного, драгівливого; приємний для ока, слуху» — «Одяг її завжди простий, кольори *м'які*, як і погляд карих очей з-під довгих вій» → *м'який* «перен. добрий, сердечний, чутливий»: «У дядька *м'яка*, тепла, привітна душа» (СУМ, IV, 837); *miękki* «wywołującą przyjemne wrażenia» — «Chodziła powoli, małomówna, ruchy miała *miękkie*» → *miękki* «zgodny, łagodny, dobronuduszy»: «Mikołaj jest *mikkki*, podatny na wszelkie wpiwy» (SJP); *soft* «producing agreeable or pleasant sensations» — *a soft voice* → *soft* «gentle or mild in nature or character»: «He was very *soft and gentle*» (OED). Відмінність полягає лише в тому, що значення «ситуативної» лексеми представляє інтермодальну характеристику об'єкта як тимчасову властивість, а «абсолютна» лексема — як його постійну ознаку. Такого типу семантична деривація використовує стратегію зміни таксономічної характеристики учасника ситуації (*візуальна м'якість* → *оцінна м'якість*), пор. *м'який* «перен. який виражає доброту, ласку, ніжність (про погляд, обличчя тощо)»: «Просто на нього йшов із *м'якою* посмішкою на вродливому обличчі “дядя Серьожа”, брат полковниці Кар-

¹⁴ Див. Урысон Е. В. Фундаментальные способности человека и наивная «анатомия» // Вопр. языкознания. — 1995. — № 3. — С. 5.

ташової» (СУМ, IV, 837); «Miękkim spojrzeniem ogarnął swój stary rodzinny dom» (USJP); *soft* «of disposition, look, etc.: gentle, mild; indicative of a mild or gentle character»: «She found his *soft*, pensive eyes looking at her» (OED).

Зіставний аналіз динамічних моделей семантичної деривації тактильної перцептивної лексики української, польської та англійської мов виявляє подібності й відмінності в реалізації механізмів і стратегій розширення концепту перцептивної (тактильної) ситуації. Спосіб розширення концепту зазначеної ситуації в зіставлених мовах визначають дериваційні відношення конверсивного, актантного і категоріального типів. Конверсивні відношення регулюють динаміку розвитку семантичної парадигми тактильних перцептивів у спосіб зсуву фокуса уваги в межах суміжних — фізичної та перцептивної — ділянок концепту «Дотик». Актантні дериваційні відношення засвідчують зміну типу учасника тактильної ситуації за ознакою зміни форми об'єкта як наслідку фізичного впливу (контакту). Зміст категоріальних відношень визначають дериваційні стратегії специфікації таксономічного класу учасника тактильної ситуації за ознаками його перцептивної або етичної оцінки.

Зіставлювані мови виявляють збіг у використанні оцінних стратегій семантичного розширення концепту ситуації тактильних відчуттів. При цьому відзначено розбіжності на рівні реалізацій перцептивних стратегій. Зокрема, в українській мові зазначені стратегії виявляють орієнтацію на атрибути чіткого або нечіткого (пов'язаного з виразним або невиразним характером) сприйняття. Натомість для польської та англійської мов характерна орієнтація на градуальні (пов'язані зі ступенем вияву певної ознаки) атрибути сприйняття.

На відміну від української та польської мов, тактильні перцептиви англійської мають розвиненішу та глибшу таксономію значень. З цього погляду дериваційні стратегії тактильної перцептивної лексики англійської мови активніше розширюють межі семантики в ієрархії як внутрішніх (фізичних, емоційних та ментальних), так і зовнішніх (перцептивних, ідентифікаційних, асоціативних та оцінних) систем людини.

(Рівне)

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

KTYM	— Корпус текстів української мови.— http://www.mova.info/corpus.aspx .
СУМ	— Словник української мови : В 11 т.— К., 1970–1980.
CIDE	— Cambridge International Dictionary of English. — Cambridge, 1995.—1773 p.
OED	— Oxford English Dictionary.— Oxford, 2009.— 21730 p.
RHWUD	— Random House Webster's Unabridged Dictionary.— Seattle, 2000.— 2256 p.
SFJP	— Słownik frazeologiczny języka polskiego PWN.— Warszawa, 2008.— 652 s.
SJP	— Słownik języka polskiego : W 11 t.— Warszawa, 1997.— 14448 s.
USJP	— Uniwersalny słownik języka polskiego PWN.— Warszawa, 2003.— 5426 s.

O. V. DEMENCHUK

SEMANTIC DERIVATION OF TACTILE PERCEPTION VOCABULARY (based on the Ukrainian, Polish, and English languages)

The paper focuses on the peculiarities of semantic derivation of tactile perception vocabulary in the Ukrainian, Polish, and English languages. The peculiarities of semantic potential of the adjectives, denoting tactile senses are ascertained, as well as the dynamics of their semantic paradigm development is determined. The similarities and differences in the realization of semantic derivation dynamic models in the Ukrainian, Polish, and English tactile perception vocabulary are established.

Key words: regular polysemy, derivational relation, perception vocabulary, tactile, semantic derivation, semantic component, categorical shift, dynamic model.